

Római jog 5.

A perrendek fejlődése
Peren kívüli jogsegélyek

peres eljárás = klasszikus római per
(szűkebb értelemben)

- olyan szóbeli, nyilvános, közvetlen
- kontradiktórius eljárás,
- amelyben a jogszolgáltató *magistratus* által kijelölt esküdtbíró
- a felek kérelmére és közreműködésével
- a tényállás vizsgálata alapján

a. vagy megállapítja ítéletében
   - egyfelől a vitatott jog fennállását,
   - másfelől annak az alperes részéről történt megsértését és egyben az alperes helytállási kötelezettségét
   (s ezzel biztos alapot teremt az alperes ellen az esetleg szükséges kényszerítő eljárás [végrehajtás] számára)

b. vagy ha fenti feltételeket nem látja fennforogni, akkor elutasítja a keresetet.

a római peres eljárás három korszaka

I. a minden primitív társadalomra jellemző önhatalom korszakát felváltó régi civiljogi per, az ún. *legis actio*-val való eljárás;

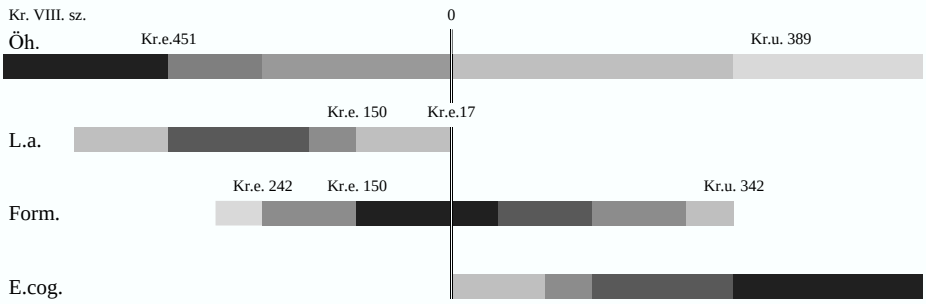
II. a *praetor* által kialakított ún. formuláris eljárás, amely előbb a *legis actiós* eljárás mellé, majd annak helyébe lépett;

III. a császári per, amely

- előbb a *principatus* idején a rendes formuláris per (*ordo iudiciorum privatorum*) mellett, mint rendkívüli eljárásmód (*extraordinaria cognitio*) fejlődött ki,
- majd az abszolút császárság korában azt kiszorította és rendes eljárássá lett.

a perrendek fejlődése

legis actio

- *lege agere*: törvény szerint eljárni (XII t.t. I-III. tábla)
  ennek a törvényszerinti eljárásnak az államhatalom mozgósítása volt az eredménye
- a *legis actiós* eljárás szakrális jellegű vonásokat hordoz, elsősorban a szigorú formai megkötöttségei bizonyítják ezt:
  tradicionális kötött szókapcsolatok, mondókák és cselekedetek alkalmazása vezethetett csak eredményre
- legfontosabb jellegzetességük mégis az volt, hogy az eljárási szabályok törvényben voltak meghatározva, a magánfél csak a törvényes keretek betartásával érvényesíthette igényét.

legis actiones

Gaius. 4.

11. „Azokat az *actiókat,* amelyeket a *veteres* használtak, *legis actióknak* nevezték, vagy azért mert a törvények hozták őket létre (mivel ugyanis akkor a *praetor edictum*a, amellyel a legtöbb *actiót* bevezették, nem volt még használatban); vagy azért, mert maguknak a törvényeknek a szavaihoz alkalmazták azokat, és épp ezért változtathatatlanokként, mint a törvényeket, úgy tartották be őket.

12. Ötféle módon lehet *legis actio* útján perelni:
   - *sacramento* (eskü által),
   - *per iudicis postulationem* (bírókérés által),
   - *per condictionem* (követelés által),
   - *per manus iectionem* (kézrátétel által),
   - *per pignoris capionem* (zálogolás által).”

legis actio sacramento

Gaius 4. 13. „A *sacramenti actio* általános (jellegű) kereset volt. Ahol ugyanis a törvény nem rendelkezett arról, hogy másképpen kell eljárni, azokban az esetekben *sacramentummal* kellett perelni…

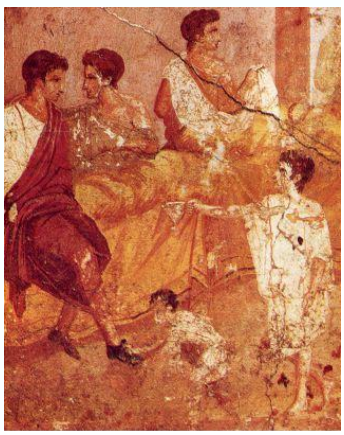
14. A (hamis) eskü büntetése vagy 500, vagy 50 *(as).* Ugyanis az 1000 *as*t, vagy ennél többet érő dolgoknál 500 *as*t, a kevesebbet érőknél pedig 50 *as*t kívántak meg *sacramentum*ként. Így rendelkezett a XII táblás törvény."

két alkalmazási kör:

- *legis actio sacramento* ***in personam***: fennáll-e az alperesnek valamilyen kötelezettsége a felperessel szemben – ha ez megállapításra kerül bírói úton, végrehajthatóvá válik a követelés.
- *legis actio sacramento* ***in rem***: dolgok feletti hatalmi igények érvényesítését szolgálta.

legis actio sacramento in rem

Gaius 4. 16. „Ha *in rem* pereltek, az ingó és a mozgó (dolgokat) feltéve, hogy azokat a törvény elé vinni és odavezetni lehet, az *in iure* eljárásban vindikálták ezen a módon: aki vindikált, az egy vesszőt tartott (a kezében). Azután megragadta magát a dolgot, pl. egy rabszolgát, és így szólt: AZT ÁLLÍTOM, HOGY EZ A RABSZOLGA A IUS QUIRITIUM FOLYTÁN AZ ENYÉM, A MAGA INDOKAI ALAPJÁN. AHOGY MONDOTTAM, ÍME VELED SZEMBEN IGÉNYT TÁMASZTOK, és egyúttal rátette a pálcát a rabszolgára."

a vita tárgya

egy bizonyos DOLOG FELETTI HATALOM kérdése

érdekes, hogy az archaikus korszakban, alig kibontakozott gazdasági körülmények között, a tulajdon fogalmát MÉG nem ismerve, az állam MÁR törődött azzal, hogy hogyan alakul egy dologhoz való jog egyes magánszemélyek között.

„meum est" ⟷ *„meum est ex iure Quiritium"*

„ami hozzám tartozik" „ami a *Quirites*ek államának joga szerint az enyém"

védje, ahogy tudja — ennek birtokában az állam ad védelmet

a vita tárgya (2)

az állam által
(ünnepélyes nyilatkozat révén)
az egyes polgárnak juttatott hatalmi helyzet, személyhez vagy dologhoz fűződő jog,

s ezeket az állam védi

- *heredium*
- rabszolga
- igásállat

res mancipi

a *legis actio sacramento in rem* Gaius szerint

Gaius 4. 16. „…Az ellenfél hasonlóképpen mondotta és tette ugyanezt. Miután mindketten vindikáltak, a *praetor* azt mondta: ERESSZÉTEK EL MINDKETTEN A RABSZOLGÁT! Azok elengedték. Aki előbb vindikált, az ezt kérdezte a másiktól: KÖVETELEM, MOND MEG, MILYEN ALAPON VINDIKÁLOD! Az így válaszolt: JOGOSAN CSELEKEDTEM, AMIKOR IGÉNYT TÁMASZTOTTAM. Ezután az, aki előbb vindikált ezt mondta: MIVEL TE JOGTALANUL VINDIKÁLTÁL, FELHÍVLAK 500 AS SACRAMENTUM LETÉTBE HELYEZÉSÉRE! Az ellenfél is hasonlóképpen szólott: ÉS ÉN IS TÉGED!… Majd a *praetor* kettőjük közül az egyik javára *vindiciae*t mondott, azaz egyiküket ideiglenesen birtokossá tette, és megparancsolta neki, hogy adjon az ellenfélnek a perre és a birtokra kezeseket, azaz a dolog és gyümölcsei tekintetében…”

legis actio sacramento in rem
in iure szakasza

A *magistratus iurisdictio*s hatalma abban állt, hogy a jogi helyzet vonatkozásában kötelező állásfoglalást tehetett

1. Joga és kötelezettsége volt a felek meghallgatása után annak elbírálása, jár-e és melyik félnek jár állam által biztosított hatalmi helyzet a dolgon.
2. Ha ezt valamelyik fél a másikkal szemben valószínűsíteni tudta, a *magistratus* az állam hatalmával átadta neki a dolgot, *vindicias* juttatott neki.

Ez volt az *in iure* eljárás célja és lényege az archaikus korban

Az archaikus perben először tisztázni kellett a JOGKÉRDÉST, és el is kellett dönteni, csak ezután következett, ha szükséges, a tényállás vizsgálata.

a *legis actio sacramento in rem* ***apud iudicem*** szakasza

cél: döntés a *vindiciae*t elnyert birtokos állításának igazságáról
a ténykérdés vizsgálata
bizonyítékok alapján

lehetséges szankciók:

- a *sacramentum* összeg elvesztése az állam javára,
- a dolog kiadása vagy értékének megfizetése,
- a pernyertes fél kérésére a hamis tényállás alapján elnyert birtok birtokosával megfizettették a közbenső birtoklás során szedett gyümölcsök értékének dupláját, mintegy perbüntetésként

legis actio per iudicis arbitrive postulationem

a *sacramentum*os per felgyorsítását szolgálta

meghatározott követelésekkel kapcsolatban az igénybejelentő, a felperes ünnepélyes szavakkal bírót kért a *praetor*tól,
nem kellett letenni a *sacramentum* összegét, nem kellett esküre felhívni az ellenérdekű felet,
a felperes közvetlenül *iudex*et vagy *arbiter*t kért

olyan ügyekben, ahol a jogkérdés nem volt vitatott, nem volt jogvita, nem volt szükség *iurisdictio*ra,
tkp. a második szakasszal indulhatott az eljárás, mert
az alperes csak a TÉNYEKET vitatta

Esetei:

- *sponsio*ból, vagyis ünnepélyes, formális ígéretből származó követelés
- örökségi osztópereknél (*actio familiae erciscundae*)
- közös tulajdon megszüntetésére irányuló kereseteknél (*actio communi dividundo*)

legis actio per condictionem

a rendes eljárások közül ez az egy nem szerepel a XII. t. törvényben

lex Silia - határozott pénzösszegre

lex Calpurnia - meghatározott dolgokra a Kr.e. 3. században hozták be

lényege a felek kölcsönös kijelentésében (*condictio*) állott, hogy a *praetor* előtt a 30. napon bíróválasztás céljából megjelennek

ez azután történt, hogy az alperes tagadta a felperes határozott pénzösszeget megjelölő igényét - a felperesnek nem kellett követelése jogalapját megjelölnie,

mert e performával olyan pénzkövetelések is, sőt (1.) eredetileg csak olyan követelések voltak érvényesíthetők, amelyeknek nem volt civiljogi alapja.

legis actio per condictionem (2)

- (2.) egy határozott dolog követelése tekintetében azért, mert itt olyan nyilvánvalóan jogellenes módon (pl. lopás), vagy (civiljogi) jogalap nélkül kerültek át a másikhoz a dolgok, hogy a jogkérdés itt sem szorult tisztázásra

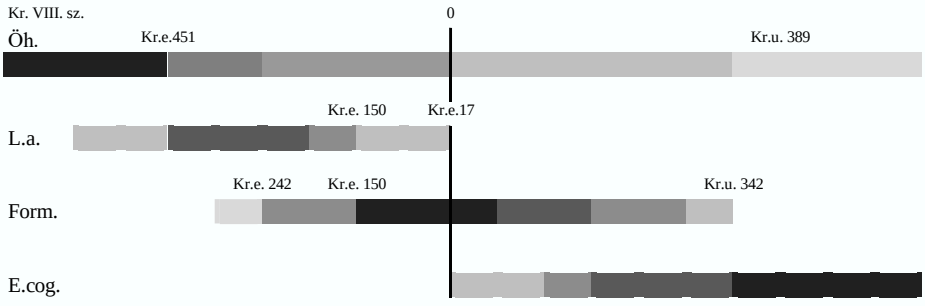
- (3.) akkor is erre az eszközre volt szükség, ha a vitatott dolog már nem volt meg: ekkor az elveszett dolog értékét ítélhette meg a választott bíró.

Gaius 4. 30.

„De mindezek a *legis actio*-k lassanként ellenszenvesekké váltak. Ugyanis a régiek túlzott szőrszálhasogatása miatt odajutott a dolog, hogyha valaki a legkisebb hibát is ejtette, elvesztette a pert. Épp ezért a *lex Aebutia* és a két [*lex*] *Iulia* megszüntette ezeket a *legis actio*-kat, és ez azzal járt, hogy (most már) előre megfogalmazott szöveg szerint, azaz formulával perlekedünk.”

a perrendek fejlődése

a *praetor* feladata

A *praetor* a felekkel együtt *in iure* egy „eljárási programot” készített

a régi civiljog szerint

- a felek meghallgatása után eldöntötte, a civiljog ismer-e kikényszerítési lehetőséget, az igényre lehet-e keresetet (*actio*) adni?
- csak akkor indította meg az eljárást, ha úgy látta, hogy a követelésnek a törvényben megfogalmazott jogalapja volt (*legis actio*)
  - ha ilyen törvényes lehetőséget nem látott (vagy láttak a *pontifex*ek), vagy
  - minden további bizonyítás nélkül alaptalannak látta a követelést,

elutasította az igényt

később

- elsősorban a *peregrinus*ok vonatkozásában olyan igényekkel kapcsolatban is a *praetor*hoz fordultak, amelyeknek nem volt a törvényben megfogalmazott (civiljogi) alapja
- ekkor SAJÁT BELÁTÁSA szerint járt el, és bocsátotta az ügyet egy esküdtbíró elé, vagy elutasította azt
- először az idegenekkel kapcsolatos jogszolgáltatásban alakult ki ez a lehetőség (*praetor peregrinus*),
- de csakhamar polgárok között is alkalmazták.

A felhasznált eszköz az ún. *FORMULA* volt.

a *formula* jelentősége

- *formula*: IRAT, amelybe a *praetor* az üggyel kapcsolatos minden fontos körülményt belefoglal, amit a felek előtte *in iure* elmondtak;
- a *formula* másik feladata, hogy utasítást adjon – a felekkel közösen kiválasztott – esküdtbírónak,
  - megmondja neki, hogy mely körülményekkel kapcsolatban kell bizonyítékokat megvizsgálni,
  - utasítja arra is, hogy mely kérdésről mondjon ítéletet;
- mivel nem mindig civiljogot alkalmaz, „részletesen” le kell írnia az esküdtbíró számára, hogy hogyan járjon el, milyen kérdésekben foglaljon állást
- a *praetor* előtt (*in iure*) az igény jogalapja, jogszerűsége, jogossága tisztázódik

a *praetor* JOGKÉRDÉSBEN dönt;

- az esküdtbíró (*apud iudicem*) már kötve van a *formulá*hoz, csak a tényállást, a felek állításának igazságát bírálja el, általában bizonyítékok alapján

TÉNYKÉRDÉSEKRŐL dönt,

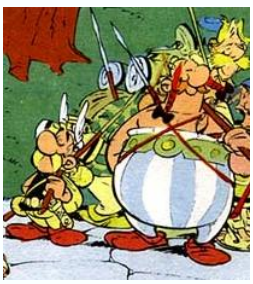
de csak azon kérdésekről, amik a *formulá*ban benne vannak

a formuláris eljárás fejlődése

- a formuláris eljárás meghonosodása egyedül a *praetor* hivatali hatalmán, *IURISDICTIÓ*ján nyugodott, törvényben lefektetett alapja nem volt;
- (1.) eleinte csak azokban az esetekben alkalmazták, amelyekre a civiljog, a XII. táblás törvény joga szerint nem volt érvényesítési lehetőség, kereset;
  - a ***praetor peregrinus*** *edictum*ában jelentek meg először azok az új kereseti lehetőségek, melyek az idegen jogokon nyugodtak
  - az eljárási mód alakszerűtlen, hajlékonyabb, modernebb
- (2.) civiljogilag csak azután ismerték el a formulákkal való pereskedés lehetőségét, amikor praktikussága, fejlettsége miatt már olyan viták eldöntésében is elterjedt, amelyekre lett volna a régi jogból is ismert jogeszköz;
  - *Lex Aebutia de formulis* - Kr.e. 2. sz.: a ***praetor urbanus*** számára is biztosította a *formula*-adás lehetőségét, ezzel a formuláris eljárás FAKULTATÍV eljárási móddá vált a *legis actiók* mellett;
- (3.) később (Kr.e. 17.) a *leges Iuliae de iudiciorum privatorum et publicorum* KIZÁRÓLAGOSSÁ tette ezt a perlekedési módot a *legis actiók* helyett (néhány kivétellel)

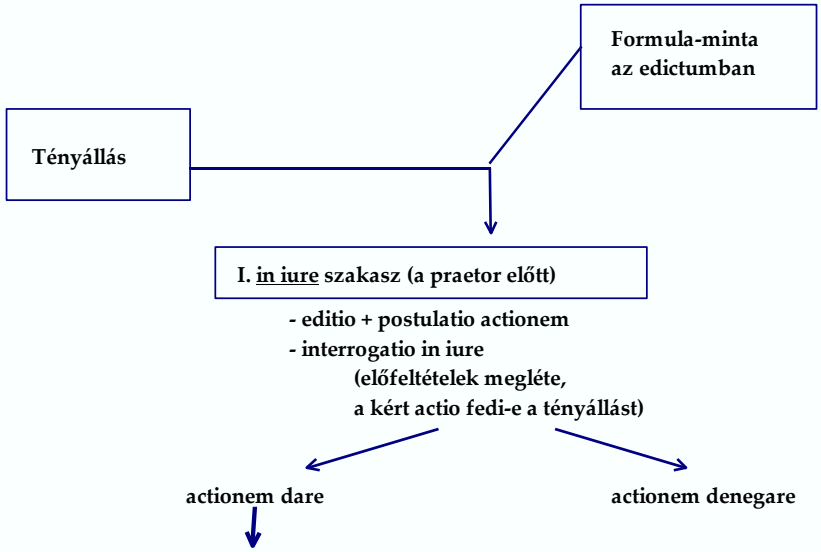
a *formula* térnyerése

1. a *praetor peregrinus edictumá*ban – *ius gentium*on nyugvó kereseti lehetőségek
2. A *praetor urbanus edictum*ában – a *bonae fidei iudicia* körében civiljogi kérdésekben
3. A *praetor urbanus* előtt *condictiós* igények esetén – határozott pénzösszeg, határozott dolog
4. A *praetor urbanus* előtt más civiljogi igényekre is (a késő köztársaság idején)
5. az összes peres igényre (a *leges Iuliae* után)

a *formula*, mint jogeszköz mégis mindvégig a *ius honorarium* része maradt, de civiljogi elismerést kapott

a formuláris eljárás menete (1)

az eljárás kezdete

in ius vocatio

az, aki nem jelenik meg, és későbbi megjelenését sem biztosítja egy fizetőképes *vindex* állításával, *praetori* büntető eljárás alá vonható (Gaius 4.183)

a *praetor*nak lehetősége volt bizonyos ügyekben arra is, hogy kérelemre az igénylőt a meg nem jelenő idézett vagyonába beutalja (*missio in bona rei servandae causa*)

az idézőnek hírül kellett adnia, hogy milyen ügyben akarja az *in iure* idézni ellenfelét (*edere actionem*)

vadimonium: büntetési összeg a meg nem jelenés esetére – önkéntes v. kötelező

editio +

postulatio actionem

igényló előadja igényét és meghatározott *actio*-t kér a *praetor*tól

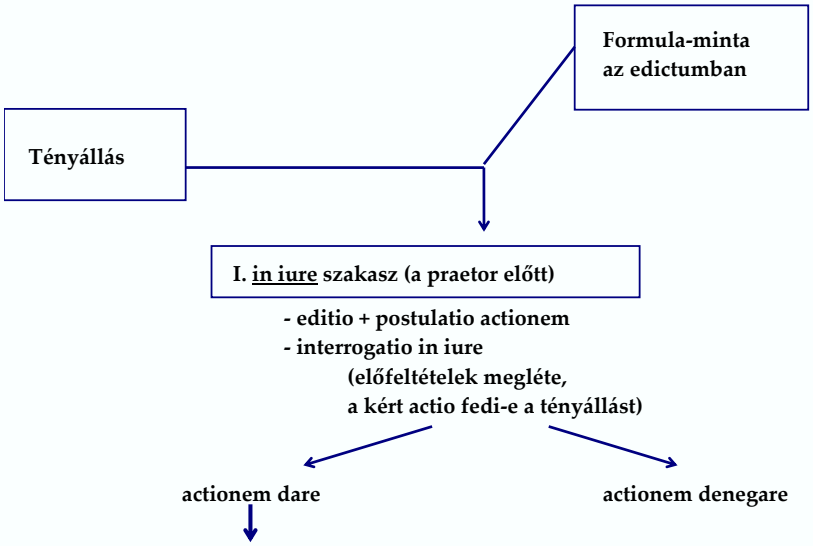
Ha nem nyilvánvaló az, hogy milyen keresetet kell kérnie, vagyis nem tudja, hogy igényére milyen *actio*-t kérhet,

akkor egy előkészítő szakaszban, amelyben az igénylő fél előadja a tényállást, tisztázzák, hogy milyen keresetet kell a félnek igényelnie, kérnie.

interrogatio in iure

(jogtudók segítsége: *responsum*!!)

a formuláris eljárás menete (1)

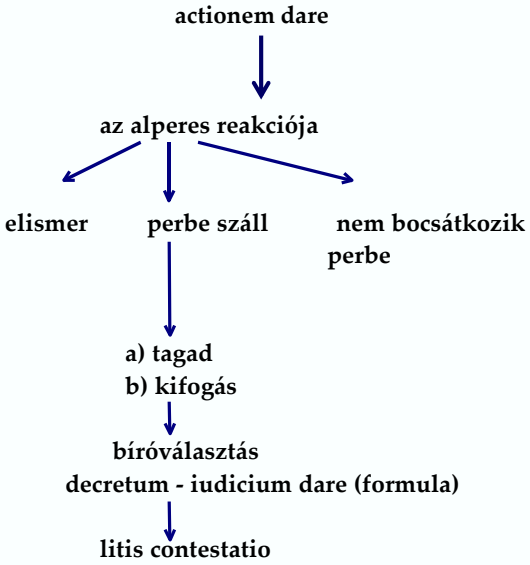

actionem denegare

- az igény nem méltó a peres védelemre (pl. ügy már esküvel eldöntött);
- ha minden további vizsgálat és bizonyítási eljárás nélkül is nyilvánvaló, hogy az igénylő hamis tényállásra alapoz, vagy téved (pl. a bepereltnek kétségtelen kifogása van);
- ha felperes nem a helyes *actio* kiadását kérte;
- ha nem az indítja, akinek erre jogosultsága lenne (nincs aktív legitimáció);
- nem az ellen kérik, aki ellen azt kellene (nincs passzív legitimáció).

- ha valamely eljárási feltétel hiányzik, vagyis ami szükséges ahhoz, hogy egy érvényes eljárást lefolytathassanak:
  - az ilyen jellegű peres út nem megengedett (pl. *extraordinaria cognitio*ra, vagy büntető- vagy közigazgatási eljárásra tartozik az igény),
  - nem a *praetor* hatáskörébe tartozik,
  - nem a *magistratus* illetékességébe tartozik (*actor sequitur forum rei*),
  - felek valamelyike nem jogképes, nem cselekvőképes,
  - felek nem perképesek (rabszolga, hatalom alatti nő, eredetileg a családfiú),
  - az igény idő előtti.

a formuláris eljárás menete (2)

az alperes reakciója

- **elismeri** az igényt (*confessio in iure*) – ezzel vitathatatlanná válik a felperes igénye, s esetleg már csak arról kell állást foglalnia az esküdtbírónak, hogy összegszerűen mennyi a felperes igénye;
- viselkedhet **passzívan** is, vagyis hallgathat, ekkor a *praetor* különböző eszközöket alkalmazhat, hogy a perbeszállásra kényszerítse:
  - *actiones in rem* esetén – *missio in possessionem, actio ad exhibendum*
  - *actiones in personam* esetén - magánfogságba vetés (*ductio*), kényszervégrehajtás (*missio in bona*)

  (ha ennek hatására perbe bocsátkozik, megszűnnek a végrehajtási mozzanatok)
- vagy **perbe száll**
  - tagadja a „felperes" igényét,
    - vagy a jogot vitatja, amire az ellenfél a *civilis actio*-ját alapozza,
    - vagy a tényállást, amire a „felperes" az *actio honoraria*-t alapítaná
  - nem vitatja a jogot és a tényállást sem, de egy további tényálláselemre hívja fel a figyelmet – azt igényli, hogy a *praetor* olyan formulát adjon ki, amelyben ez a kifogás (*exceptio*) megjelenik.

iudicium dare

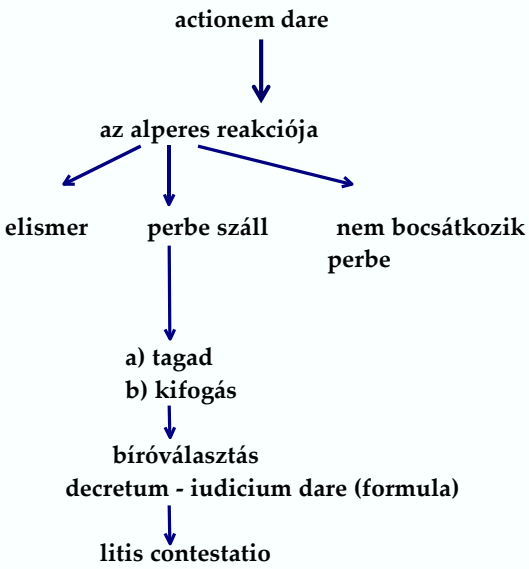
ha a *praetor* hajlandó a felperesnek az igényelt *actio*t (*exceptio*val vagy anélkül) megadni, és
a felek készek a kiadandó formulában lefektetetteket a per, az esküdtbíró ítéletének alapjául elfogadni,
akkor a *praetor* megadja a lehetőséget az esküdtbírói eljárásra
A *iudicium dare* nem más, mint egy *magistratus*i *decretum*,
amelyben bírót ad a felperesnek az alperes ellen,
a bíró köteles lesz majd a *formulá*ban lefektetett „eljárási program" szerint bizonyítékokat felvenni, azokat mérlegelni, és ítéletet hozni.

bíró-választás

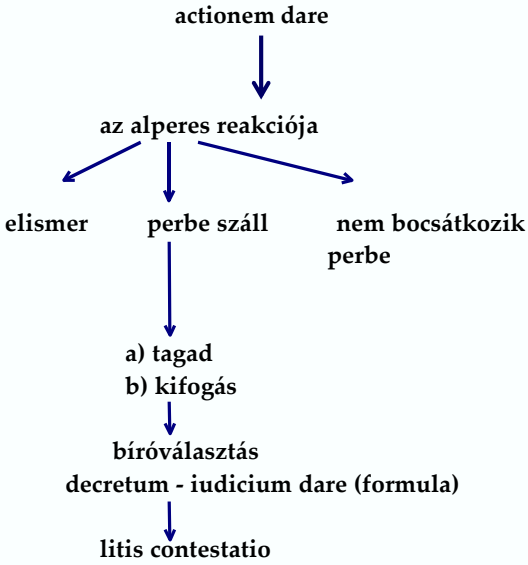
- a felek megegyezhetnek benne,
- ha nem, a felperes egy listáról (*album iudicium selectorum*) javasol az alperesnek, míg az el nem fogad egyet,
- ha így sem sikerül, akkor sorsolják a bírót (*sortitio*), amelynél még mindig van bizonyos számú visszautasítási lehetőségük a feleknek (*reiectio*).

a formuláris eljárás menete (2)

a formuláris eljárás menete (2)

litis contestatio

hogy a felek kötve legyenek az esküdtbíró későbbi ítéletéhez, szükséges, hogy a felek ki is nyilvánítsák, hogy az ítéletnek majdan alávetik magukat:

ez történik meg a ***litis contestatio*** mozzanatában;

ez a felek formától mentes beleegyezése volt, hogy a formulában megszövegezettek alapján elfogadják a bíró ítéletét

ez egy magánaktus, szemben a *iudicium dare* hatalmi aktusával.

a felperes által bemutatott formulát az alperes elfogadja („perszerződés")

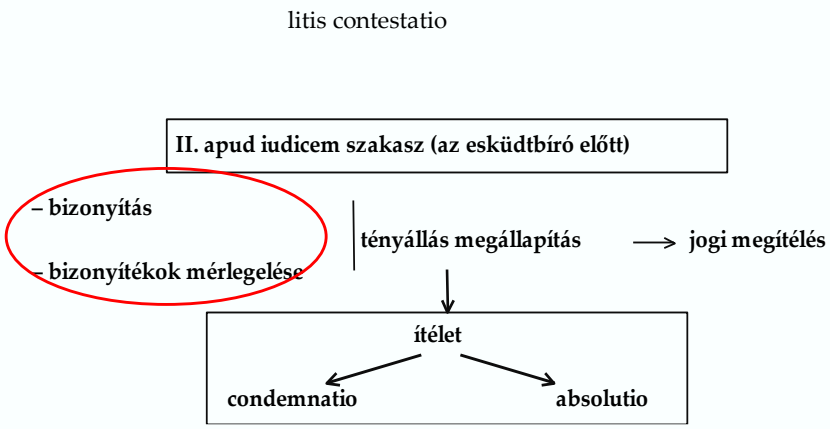
(nem igazán szerződés, mert a felek beleegyezésüket nem egymás felé, hanem a *magistratus* felé nyilvánítják ki!)

ha az alperes nem egyezik bele, a per nem jut az *apud iudicem* szakaszba, de ismét belépnek a nem védekezéssel kapcsolatban megismert közvetett kényszerítő lehetőségek.

a *litis contestatio* joghatásai

1. peralapító (a szorosabb értelemben vett pert megalapító) hatás: kötelezi a feleket, hogy magukra kötelezőnek fogadják el a kijelölt bíró ítéletét;
2. kötelem megszüntető és új kötelezettséget megalapozó hatása van – be kell várni a bíró ítéletét (*novatio necessaria*);
3. további pert kizáró hatás – ugyanarra a tényállásra, ügyre ami a *litis contestatio* révén *res in iudicium deducta* (perbe vitt) lett, újabb *iudicium* nem alapítható: „*bis eadem re agere non liceat*"(*ne bis in idem*);
4. a *litis contestatio* időpontjához igazodik a bíró ítélete – a vagyoni helyzet, az értékviszonyok tekintetében
5. ha az alperes a *litis contestatio* után hal meg, kötelezettsége átszáll örökösére;
6. a felperes igénye pénzköveteléssé változik, amire azért van szükség, mert a majdani végrehajtási eljárás alapjául csak megítélt pénzkövetelés szolgálhat - *condemnatio pecuniaria*;

a formuláris eljárás menete (2)

az eljárás *apud iudicem*

- az eljárás esküdtbíró előtt folyó részének a célja
  - a bizonyítási eljárás lefolytatása és
  - az ítélet meghozatala.
- a bírót a per tárgyáról a *formula* informálja, a bíró kötött a *formulá*hoz és annak tartalmához, vagyis minden ott felhozott tényállási kérdésben állást kell foglalnia, de csak az ott felhozottakban.
- az eljárás *apud iudicem* közvetlen és szóbeli, és a bíró SZABAD MÉRLEGELÉSI JOGA uralja.

bizonyítékok

- a bizonyítékok előtárása a felek feladata, nekik kell azokat benyújtani, prezentálni a bíró előtt
- ennek során nem áll rendelkezésükre állami segítség pl. harmadikokkal szemben
- minden olyan eszköz alkalmas bizonyítéknak, ami a bíró döntéséhez alapot szolgáltathat

a legfontosabb bizonyítási eszközök:

- a felek nyilatkozata (eskü)
- tanúk vallomása
- okiratok
- szemle
- szakértők meghallgatása

a bizonyítási teher

- nem voltak szigorú szabályai a bizonyítási tehernek, vagyis hogy kinek kell bizonyítania egyes tények fennforgását, vagy nem létét.
- főszabályként érvényesült, hogy
  - a felperesnek kell bizonyítania azon tényeket, amelyre keresetét alapítja,
  - az alperesnek pedig azokat, amelyen kifogásai alapulnak.
- alapelv tehát, hogy annak kell bizonyítania, aki állít valamit, és nem annak, aki vitat egy állítást.

KIVÉTEL

a bizonyítási teher megfordulása:

- negatív állítás („állítom, hogy ez nem történt meg!")
- megdönthető vélelem

vélelem - *praesumptio*

a vélelmek alapja egy meghatározott, a dolgok szokásos menetéről kialakult ÉLETTAPASZTALAT
olyan VALÓSZÍNŰ összefüggés, amelyet a jogalkalmazó igazságként fogad el (ha bizonyosan nem szól ellene valamilyen tény)

megdönthető vélelem (*praesumptio iuris*)	megdönthetetlen vélelem (*praesumptio iuris et de iure*)
van helye ellenbizonyításnak	nincs helye ellenbizonyításnak
• az apaság vélelme • a szabadság vélelme • (az ártatlanság vélelme)	• a fogantatás idejére vonatkozó vélelem

fictio: bizonyosan valótlan tényállás igaznak való elfogadása
- méhmagzatra vonatkozó *fictio*
- *fictio legis Corneliae*

a formuláris eljárás menete (2)

litis contestatio

II. apud iudicem szakasz (az esküdtbíró előtt)

– bizonyítás

– bizonyítékok mérlegelése

tényállás megállapítás → **jogi megítélés**

ítélet

condemnatio | **absolutio**

az ítélet
(*sententia, iudicatum, res iudicata*)

- a pernek ítélettel kell zárulnia (kivétel: *„rem sibi non liquere”* – a bíró nem lát világosan)
- az ítéletnek meg kell felelnie a formulában lefektetett per-programnak:
  - Ha követelésre megy a kereset, akkor a bíró döntése vagy *„absolvo”* vagy *„condemno”*, utóbbi esetben azonban a marasztalás csak egy meghatározott pénzösszegre szólhat (*condemnatio pecuniaria*)
  - Ha osztókeresetről van szó, akkor az ítélet szólhat *„adiudico”* és/vagy *„condemno”*.
  - Az ún. elő- vagy megállapítási pereknél pedig egy megállapítást (*„praeiudico”*) tartalmaz a bíró ítélete.

az ítélet

- az esküdtbíró vagy bírák ítélete szabály szerint végleges és megváltoztathatatlan.
- a régebbi eljárásokra ez mindig igaz is volt, hisz a bíróságok egyetlen szinten működtek, csak „első fokú" bíróságok léteztek.
  - ha súlyos eljárási hiba, vagy egy eljárási előfeltétel hiánya miatt az ítéletet SEMMISnek kellett tekinteni, úgy ez hivatalból történt,
  - csak igen kivételesen volt megengedett az érdekelt fél kezdeményezésére az ítélet érvénytelenítése és az eredeti állapot visszaállítása (*in integrum restitutio*).
  - előfordulhatott azonban, hogy a semmisségi okot (a *principatus* korától) *apellatio* révén állapították meg.

az ítélet jogereje

Az ítélet hatása az is, hogy a jogkérdést véglegesen lezárja (amennyiben nem lehetséges az ítélet megtámadása).

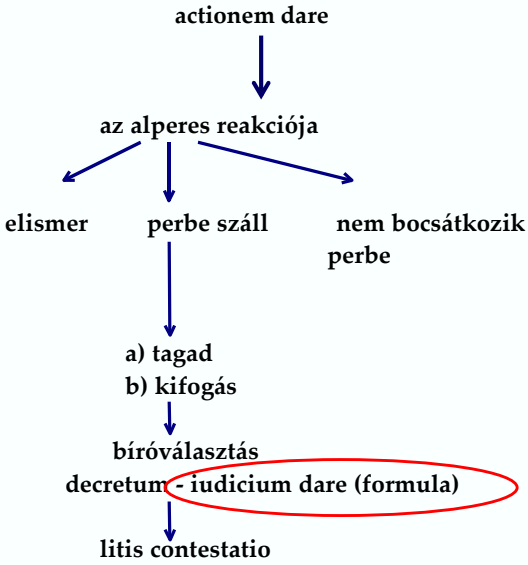
- A praetori perben már a *litis contestatio* egyik következménye az volt, hogy kizárta annak lehetőségét, hogy „*de eadem re*" ismét pereljenek.
- az újabb eljárást kizáró hatás tehát a formuláris eljárásban szabály szerint nem az ítélethez, hanem a peralapításhoz kapcsolódott
- MA ilyen hatást az ítéletnek tulajdonítunk és beszélünk az ítélet

alaki jogerejéről

- az ítélet tartalma a felek számára kötelező, megszünteti köztük a jogvitát.
- Ulpianus: „*res iudicata pro veritate accipitur*."
- A klasszikus jogban vitatott volt a jogtudósok között, hogy az egyszer meghozott ítéletnek van-e kihatása más, ugyanazon felek közötti más perekre, vagyis van-e a mai értelemben vett

anyagi jogereje

a formuláris eljárás menete (2)

a *formula*

- *formula:* a *praetor* ebbe az iratba az üggyel kapcsolatos, minden fontos körülményt belefoglalt, amit a felek előtte elmondtak
- a *formula* másik feladata volt, hogy utasítást adjon - a felekkel közösen kiválasztott - bírónak,
  - megmondja neki, hogy mely körülményekkel kapcsolatban kell bizonyítékokat megvizsgálni,
  - utasítja arra is, hogy mely kérdésről mondjon ítéletet
- mivel nem mindig civiljogot alkalmaz, „részletesen" le kell írnia az esküdtbíró számára, hogy hogyan járjon el, milyen kérdésekben foglaljon állást

- a *formula* nyelvtanilag két mondatból áll:

a) bírókijelölés - egyszerű felszólítás

b) érdemi rész - feltételes mellékmondatokkal bővített felszólító főmondat

rendes alkatrészek (1) *intentio*

Gaius 4.41.

„Az *intentio* a formulának az a része, amelybe a felperes belefoglalja az igényét. Pl. a formulának az a része: HA KIDERÜL, HOGY N.N. A.A.-NAK TÍZEZER SESTERTIUS KÖTELES ADNI. Ugyanígy ez is: MINDAZ, AMI BIZONYÍTÁST NYER, HOGY N.N. A.A.-NAK ADNI, CSINÁLNI TARTOZIK…”

- a felperes igényét fogalmazza meg: mit kell bizonyítania a felperesnek a per megnyeréséhez

az *intentio* megfogalmazása szerint a keresetek különböző fajtái között különböztetünk:

actio civilis - actio honoraria

actio in rem - actio in personam

actio certa - actio incerta

actio stricti iuris - actio bonae fidei

actio-fajták

- *actio civilis*: a *praetor* a civiljog szabályait juttatja érvényre
- *actio honoraria*: a *praetor*, mint tisztviselő *edictum*án alapuló keresetek (*actio utilis*, *actio fictitia*, *actio in factum concepta*)

- *actio in rem*: a kereset bárki ellen indítható, abszolút hatályú - az ellen, aki a jogosultat dologi jogának gyakorlásában sérti.
- *actio in personam*: meghatározott alperes ellen irányul, relatív hatályú (kötelmi követelések).

- *actio certa*: a kereset tárgya határozott, jól körülhatárolható (minden *in rem actio* ilyen).
- *actio incerta*: a követelés a bíró által megállapítandó.

- *actio stricti iuris*: a követelés jogalapja szorosan körül van határolva, csak ebben marasztalhat a bíró.
- *actio bonae fidei*: a bírónak mindabban marasztalnia kell, amit a tisztesség (jóhiszeműség) indokol.

actio-fajták (2)

<table>
<tr><th colspan="3">Actiones civiles et honorariae in personam</th></tr>
<tr><td>actio certa
a követelés tárgya az intentioban szorosan körül van határolva ↔</td><td colspan="2">actio incerta
a követelés (a szolgáltatás) nem szorosan meghatározott
(nem határozott dologra, határozott pénzösszegre, vagy határozott minőségű, és mennyiségű dologra irányul)</td></tr>
<tr><td>actio stricti iuris</td><td>actio stricti iuris</td><td>actio bonae fidei</td></tr>
<tr><td>A bíró nem mérlegelhet sem a követelés jogalapja, sem a követelés összegszerűsége tekintetében (dare oportet)</td><td>a bíró mérlegelheti a marasztalás összegszerűségét (quidquid dare facere oportet)</td><td>a bíró szabadon mérlegelhet mind a követelés jogalapja, mind összegszerűsége tekintetében (quidquid dare facere oportet ex fide bona)</td></tr>
<tr><td>a pluspetitio in re veszélye fennáll !!</td><td colspan="2">nem áll fenn a pluspetitio in re veszélye</td></tr>
</table>

rendes alkatrészek (2) *condemnatio*

Gaius 4.43.

„A *condemnatio* a formulának az a része, amely által a bíró elmarasztaló, vagy felmentő hatalmat kap. Pl. a formulának ez a része: BÍRÓ, N.N.-T MARASZTALD EL A.A. JAVÁRA TÍZEZER SESTERTIUSRA. HA NEM DERÜL KI, MENTSD FEL…”

- hogyan ítéljen a bíró, ha az *intentió*t megvizsgálta
- mindig pénzbeli marasztalásra utasítja a bírót (azért, hogy a végrehajtásnak alapul szolgálhasson)
- *clausula arbitraria* - *arbitratus*
  csak a dolog visszaadására irányuló keresetnél – ha a dolgot nem adnák vissza – szereplő félmondat

Hiányzik a *condematio* a praeiudiciális eljárásoknál, vagyis a megállapítási kereseteknél

nominatio iudicis	Marcus legyen a bíró.
intentio	Ha bebizonyosodik, hogy N.N. köteles A.A.-nak 100 mérő legkiválóbb minőségű afrikai búzát adni,
arbitratus	amennyit a dolog ér,
condemnatio	annyi pénzösszegnek a megfizetésére A.A. részére bíró ítéld el N.N.-t, ha nem bizonyosodik be, mentsd fel.

praeiudicium

megállapítási kereset
egy jog, jogviszony vagy tény fennállásának vagy fenn nem állásának megállapítása irányul
pronuntiatio: a bíró meggyőződése az ügy megvizsgálása után
- hiányzik a formulából a *condemnatio*

jogkérdésre vonatkozik, pl.

- egy személy *status*ának megállapítása
  - szabad-e vagy sem?
  - felszabadított-e vagy sem?
  - gyermeke-e a másiknak vagy sem?
- jogi aktus érvényessége
  - érvényes-e a végrendelet vagy sem?

ténykérdésre vonatkozik, pl.

- kinél van az adott dolog?
- dolog elválasztható-e a másiktól?
- mekkora a hagyaték?
- mekkora a hozomány?

rendes alkatrészek (3) *demonstratio*

Gaius 4.40.

„A *demonstratio* a formulának az a része, amely…, hogy bemutassák azt a dolgot, amely miatt folyik a per. Pl. a formulának az a része: MIVEL A.A. ELADTA N.N.-NAK EZT A RABSZOLGÁT. Ugyanígy ez: MIVEL A.A. LETÉTBE HELYEZTE EZT A RABSZOLGÁT N.N.-NÁL.”

- az *intentio* közelebbi meghatározására szolgáló toldat *incerta actió*knál, ha a követelés pontos tárgyát, vagy jogalapját az *intentio* nem tartalmazhatta
- csak egyes *actio*knál fordul elő, de ott szükségképpen
- az *intentio* elé kerül a *formulá*ban

rendes alkatrészek (4) *adiudicatio*

Gaius 4.42.

„Az *adiudicatio* a formulának az a része, amelyben a bíró engedélyt kap arra, hogy egy dolgot a peres felek valamelyikének odaítéljen: pl. ha az örököstársak között *actio familiae herciscundae*-val, vagy a társak között *actio communi dividundo*-val, vagy a szomszédok között *actio finium regundorum*-mal perelnek. Ugyanis ott ez így van: AMENNYIT ODA KELL ÍTÉLNI, BÍRÓ, ANNYIT ÍTÉLJ ODA TITIUSNAK.”

- A bíró felhatalmazást kap, hogy a felosztandó vagyonból a feleket egyenként illető részeket jelölje ki, és ítélje oda kizárólagos (civiljogi) tulajdonba
- esetei (osztókeresetek):
  - örököstársi jogviszony megszüntetése
  - tulajdonközösség megszüntetése
  - vitás telekhatárok rendezése

rendkívüli alkatrészek (1) *exceptio*

Gaius 4.119.

„Az összes kifogásokat annak ellentétjeként fogalmazzák meg, mint amit az állít, akivel pereskednek. Ugyanis ha pl. az alperes azt állítja, hogy a felperes csalárdul járt el az által, hogy történetesen azt a pénzt követeli, amit le se számolt, ekkor így fogalmazzák meg a kifogást: HA EBBEN A DOLOGBAN SEMMI SEMMI SEM TÖRTÉNT A.A. CSALÁRDSÁGA FOLYTÁN ÉS NEM IS FOG TÖRTÉNNI…”

- az alperes állításai – csak ha kéri a *praetor*tól – ő bizonyít!!
- bármely ***stricti iuris*** formulában (!!), ha a felvételre különös ok volt
- ha az *intentio*ba foglalt állítást igazolva látja a bíró, akkor is vizsgáljon meg újabb körülményeket, s ha ez valósnak bizonyul, fel kell mentenie az alperest
- olyan jogi tény, ami lerontja a felperes állítását

exceptio – replicatio – duplicatio

nominatio iudicis	Marcus legyen a bíró.
intentio	Ha bebizonyosodik, hogy N.N. köteles A.A.-nak 100 mérő legkiválóbb minőségű afrikai búzát adni,
exceptio	és ebben az ügyben semmiféle megfélemlítés nem történt,
arbitratus	amennyit a dolog ér,
condemnatio	annyi pénzösszegnek a megfizetésére A.A. részére bíró ítéld el N.N.-t, ha nem bizonyosodik be, mentsd fel.

rendkívüli alkatrészek (2) *praescriptio*

A formula elejére, valamelyik fél érdekében felvett megjegyzés

felperes érdekében

(a *demonstratio* helyett)

pl. a követelés lejárt részletekre való korlátozása

„AZT A PÉNZT KÖVETELJÜK, AMINEK MÁR ELJÖTT A LEJÁRATI NAPJA”

alperes érdekében

(az *exceptio* helyett)

olyan kifogás, ami az egész kereset jogosságát, alapját vonta kétségbe.

„CSAK ANNYIBAN EZ A PER TÁRGYA, AMENNYIBEN NEM SZÜLETETT ÍTÉLET AZ ÜGYBEN...”

A formula elejére írják, a bíró először ezt köteles vizsgálni

Gaius korára *exceptió*vá lettek

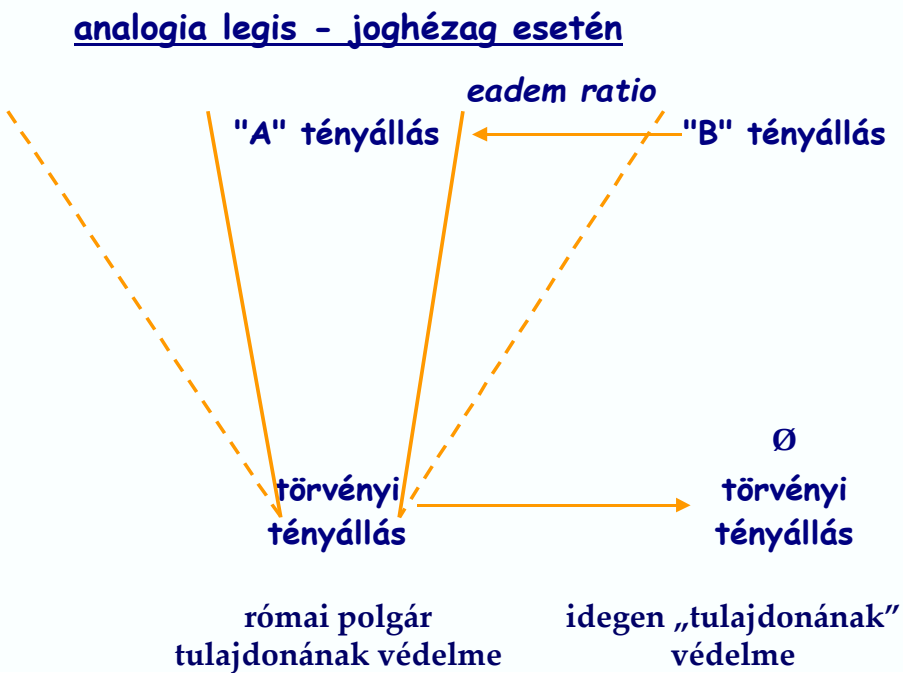
actio-fajták

- *actio civilis*: a *praetor* a civiljog szabályait juttatja érvényre
- *actio honoraria*: a *praetor*, mint tisztviselő *edictum*án alapuló keresetek (*actio utilis, actio fictitia, actio in factum concepta*)
- *actio in rem*: a kereset bárki ellen indítható, abszolút hatályú, az ellen, aki a jogosultat dologi jogának gyakorlásában sérti.
- *actio in personam*: meghatározott alperes ellen irányul, relatív hatályú (kötelmi követelések).
- *actio certa*: a kereset tárgya határozott, jól körülhatárolható (minden *in rem actio* ilyen).
- *actio incerta*: a követelés a bíró által megállapítandó.
- *actio stricti iuris*: a tartozás szorosan körül van határolva, csak ebben marasztalhat a bíró.
- *actio bonae fidei*: a bírónak mindabban marasztalnia kell, amit a tisztesség indokol.

actiones utiles

- Olyan keresetek voltak, amelyeket a *praetor* olyan igények tekintetében alkalmazott, amelyek a *ius civile*ben nem voltak peresíthetők.
- Alkalmazása nem más, mint magisztratuális ANALÓGIA (*legis*), amikor is egy korábban kialakult, viszonylag szűk esetkörben alkalmazható keresetet, amely az elé hozott esetre egy az egyben nem alkalmazható, a *magistratus* megváltoztat azzal, hogy A JOGOT ALAKÍTJA, a jogot képezi utána a megnyilvánuló szükséglet szerint.
- Az így létrehozott és gyakran alkalmazásra kerülő „hasznos keresetek" egy része belekerült az *edictum*ba, másokat a jogtudósok fejlesztettek ki. Az ***utilis actió*k** alapjául általában civiljogi keresetek szolgálnak, mégis a *ius honorarium*hoz tartoznak.

  Példák:
  - ***rei vindicatio - rei vindicatio utilis*** (örökhaszonbérlő, *peregrinus* tulajdonos) (Tk. 930.)
  - ***actio utilis ad exemplum institoriae actionis*** (Tk. 1303.)
  - ***hereditatis petitio utilis*** (*bonorum possessor*nak – „*si heres esset*") (Tk. 2087. hibásan!!)

actiones fictitiae

- amely kereseteknél a *praetor* az *intentió*ban egy olyan TÉNY figyelembe vételét tette kötelezővé a bíró számára, ami a valóságban nem létezett, mindezt azért, hogy egy meglévő, vagyis a *praetor*i *edictum*ban már szereplő keresetet alkalmazhasson az adott esetre.
- Itt tehát a TÉNYEK UTÁNKÉPZÉSÉVEL állunk szemben abból a célból, hogy a gyakorlatban fellépő, s a *praetor* által peres útra érdemesített probléma megoldható legyen.
- Arra ad utasítást a bírónak, hogy ítéljen úgy, mintha a nem létező körülmény mégis megvalósult volna, fennállna.
- Példa: ***rei vindicatio - actio Publiciana***

> Ha rabszolga, amelyet a (jóhiszemű) A.A. vásárolt és azt át is adták neki, amennyiben egy évig azt birtokolta VOLNA, akkor az a rabszolga, amiről szó van, az ő *quiritár* tulajdona VOLNA, és a dolgot még (az ítélet előtt) nem adják vissza, akkor a bíró marasztalja el N.N.-t A.A. felé azon pénzösszeg megfizetésére, amennyit az a dolog érni fog, ha nem bizonyosodik be, mentse fel.

formula fictitia (Gaius 4, 36.) - a *fictio* nem külön *formula*-alkatrész!!

actiones in factum conceptae

- Bár a *praetor* kötve volt az *edictum*ban szereplő keresetekhez, mégis ha így ítélte meg, hogy egy olyan igény érdemes a támogatására, melyet
  - sem a jogi helyzet,
  - sem a tényállás utánképzésével

  nem lehet egy ediktális keresethez igazítani, akkor a *praetor* a tényállást írta le röviden a *formula intentió*jában, s a bírónak azt kellett majdan vizsgálnia, hogy az *intentió*ban megfogalmazott KÖRÜLMÉNYEK fennállnak-e?
- Ez a kereseti forma CSAK a *ius honorarium*on alapul. Később ugyanis az eredetileg az *edictum*ban nem szereplő ilyen jellegű keresetek belekerülhettek a *praetor* hirdetményébe.
- Ha először alkalmazták *actio decretalis*ról beszélünk (*actio in factum*), ha bekerült az *edictum*ba, *actio edictalis* lett (ez a tulajdonképpeni *in factum concepta actio*)

  Példa:

> Ha bebizonyosodik, hogy A.A. egy ezüst asztalt helyezett le N.N.-nál, és azt N.N. rossz szándékkal nem adta vissza, akkor a bíró ítélje el N.N.-t annak a pénzösszegnek a megfizetésére amennyit az a dolog érni fog A.A. részére, ha nem bizonyosodik be, mentse fel.

a *praetor*i *iurisdictio*

iurisdictio contentiosa
peres jogszolgáltatás

iurisdictio voluntaria
nem peres eljárások

- színleges perek formájában lebonyolódó ügyletek
- perenkívüli jogsegélyek
  - eleinte olyan esetekre nyújtott jogsegélyt a *praetor*, melyekre a civiljog nem ismert keresetet (hézagpótlás)
  - később, ha formula kidolgozása nélkül akart kötelezettséget teremteni (hatékonyság)

interdicta

a *praetor* parancsai - az egyik fél kérelmére a másik félhez intézve
jogvita rendezésére vagy közérdekű szabály védelmére, ha indokoltnak látja

- kezdetben mindkét fél meghallgatásával (*interdictum duplex*)
- később előzetes vizsgálat nélkül, feltételesen, csak az egyik fél kérelmére is (*interdictum simplex*)

célszerűek a *legis actio*s eljárás idején voltak, de később is fennmaradtak
közrendészeti jellegűek és magánjogok védelmére szolgálók egyaránt

az *edictum*ban lettek közzétéve a tényállások, előfeltételek

Fajtái:

- *interdictum restitutorium* — jogsérelem helyrehozása
- *interdictum exhibitorium* — dolog felmutatására szólít fel
- *interdictum prohibitorium* — magatartástól eltiltást mond ki

interdicta (2)

a parancs érvényesítése:
(ha a panaszlott az utasításnak nem tett eleget)
a kérelmező perbe foghatta

a pert a *praetor* kölcsönös bírságígérettel vezette be

a bírságígéretek tartalma:
- alperes: okkal szegült ellen a parancsnak
- felperes: nem ok nélkül kérte a *praetor* segítségét

a bírság eredetileg kártérítési jellegű volt, egyetlen kárpótlásként szolgált

később a felperesnek külön keresete volt kára megtérítésére (*actio ex interdicto*) – amelynek külön formulája volt

in integrum restitutio

Az objektív jog szabályainak alkalmazása adott esetben méltánytalanul súlyos lehet az egyik fél számára
(„*summum ius summa iniuria*")
oka: a jogszabály és a konkrét életviszony eltérése gyakori;
a jogszabály ugyanis tipikus esetre vonatkozik,
és alkalmazása igazságtalanság forrása lehet
az adott (különleges) esetre nézve

Ilyen esetekben a *praetor* nem adhatott orvoslást a jogszolgáltatás rendes eszközeivel,
de rendkívüli beavatkozással a szabályszerűen beállott, de sérelmes joghatást feloldhatta = be nem állottnak tekinthette

in integrum restitutio
az eredeti állapotba való visszahelyezés

in integrum restitutio (2)

alkalmazásának feltételei:

1. csak akkor lehet helye, ha más jogsegély lehetősége nem forog fenn. (szubszidiárius jelleg)

   nincs helye, pl.:

   - mások által jogellenesen okozott sérelmek miatt,
   - véletlen károkozás miatt,
   - saját hibából beállott károk miatt.

2. csak rövid határidőn belül
   - a klasszikus korban 1 *annus utilis*
   - Justinianus korában 4 év

3. a *praetor*nak mérlegelnie kell, hogy a visszahelyezés nem okoz-e nagyobb méltánytalanságot a másik félnek, mint amit a kérelmező elszenvedett, és a *praetor* helyreállítani szándékozik

in integrum restitutio (3)

4. csak nyomós okból (*iusta causa*), különös méltánylást érdemlő esetekben nyúlt ehhez az eszközhöz:
   - a. *minor restitutió*ja (25 év alatti serdült önjogú férfi becsapása esetén);
   - b. távollét estén elszenvedett sérelemnél;
   - c. *capitis deminutio* (a károsult hitelezők javára, mivel a *deminutió*t szenvedett személy adósságai a *deminutió*val megszűntek);
   - d. menthető tévedés egyes esetei;
   - e. megtévesztés és kényszerítés (a megtévesztett és a kényszerített javára);
   - f. bármely más méltányos okból („*si qua alia mihi iusta causa videbitur*”).

in integrum restitutio (4)

Eljárás

- a *praetor* megvizsgálja ügyet
  meghallgatva a másik felet is, és
  *decretum*mal mondja ki a visszahelyezést.

- lehet, hogy

1. az ügy ezzel végleg el lett intézve, s további eljárásra nem is volt szükség.
2. gyakoribb: a *restitutio* alapján megindult perben kell érvényesíteni az igényt (*iudicium restitutorium* vagy *rescissorium*)

A *restitutio* hatálya rendszerint csak a közvetlenül érdekelt ügyfélre – akivel szemben a *restitutió*s ok felmerült – terjed ki (*in personam*),
néha azonban mindenkire kiterjed

stipulatio praetoria

kényszerű kötelezettségvállalás a *praetor* felszólítására:
a vitázó felek egyikét a *praetor* arra kötelezte, hogy civiljogi szerződéssel (*stipulatio*) olyan kötelezettséget vállaljon magára, amely őt a civiljog szerint nem terhelné
cautio – pénzszolgáltatás ígérete
cél lehet:

- egy jogvita célszerű lebonyolításának biztosítása
- a fél méltányos, de civiljog által nem védett igényének biztosítása

ha az ígéretnek nem tesz eleget az ígérő fél, civiljogi pert lehet vele szemben kezdeni (*actio ex stipulatu*)

esetei:	*cautio rem pupilli salvam fore*	- gyám ígérete a vagyonkezelésről
	cautio damni infecti	- szomszéd telkéről fenyegető kár
	cautio usufructuaria	- haszonélvező ígérete
	stb.	

missio in possessionem

*praetor*i birtokbautalás

*praetor*i felhatalmazás a kérelmező felé, hogy egy másik személy egyes vagyontárgyait vagy egész vagyonát birtokba vegye

missio in rem - missio in bona

cél: a fél fenyegetett érdekeinek ideiglenes megvédése

a *praetor* a birtokba helyező határozatnak
részben *interdictum*okkal,
részben *in factum actio* útján,
vagy fegyveres erő útján szerzett érvényt

legfontosabb esetei:

- végrehajtást szenvedő adós vagyonába való beutalás
- ún. *praetor*i örökös hagyatékba utalása (*bonorum possessio*)
- biztosítékot nem adó vagyonába való beutalás